

реакції (1905-1911). *Проблеми регіоналістики та музеєлогії (м. Краматорськ 7-8 листопада 2019 р.)*. Упорядник: О.А. Довбня. Донецький обласний краєзнавчий музей. Краматорськ, 2020. С. 8–13.

9. Венгерська О. Розвиток російського та українського національних проєктів в умовах Російської імперії. *Гілея*. 2013. № 73. С. 15-17.

10. Казанков Р. Формування образу Чорноморського регіону у XIX столітті: імперський варіант. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Каразіна. Українознавство, історичні та філософські науки*. 2018. Т. 27. С. 48-53.

11. Потульніцький В. «Вічні» проблеми російської історіографії. *Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник*. 2001. Вип. 5. С. 42-46.

Вайс К.В.

магістр,

*Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»*

ПРОНІМЕЦЬКА ПОЛІТИКА ІРАНУ ЧАСІВ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

В міжвоєнний період Німеччина була зацікавлена в співпраці з Іраном, який в свою чергу мав великі запаси нафти, займав вигідне географічне положення, в тому числі з точки зору можливості нападу на Британську Індію [7, с. 268]. До початку Другої Світової війни нацистська Німеччина намагалася зміцнити свою позицію на території Ірану таким чином, щоб не конфліктувати з Великобританією та СРСР, у сферах впливу яких лежала Персія, принаймні до 1938 р.

Можливо в А. Гітлера не було розробленого плану щодо захоплення Ірану, але безглуздо стверджувати, що він ніколи не мав інтересу щодо Ірану, насамперед вторгнення в Азію через Персію [2, с. 29]. Ймовірно, Близький Схід розглядався нацистами як допоміжна, а не основну арену для боротьби проти Британії, у зв'язку з міцною позицією Британії в цьому регіоні. Але початок воєнних дій проти СРСР виключило можливість інших великих вторгнень.

Стратегічний інтерес Німеччини до персидської сировини збільшився після приходу нацистів до влади в 1933 р. [2, с. 34]. Співпраця з

іранцями відкривала доступ до іранської нафти, кольорових металів, бавовни і іншим стратегічно важливим товарам.

Початком співпраці між обома країнами можна назвати 1935 р., коли було підписано першу клірингову умову. Уже в 1937/38 р. Німеччина зайняла у зовнішній торгівлі Ірану друге після СРСР місце, відтіснивши Англію, а в 1938/39 р. перейшла на перше. У 1939/40 р. її частка склала майже половину всієї іранської зовнішньої торгівлі. Німеччина активно сприяла розвитку різних галузей іранської промисловості. Німецькі фахівці запрошувалися для монтажу обладнання на іранських підприємствах. Німеччина практично встановила контроль над внутрішніми комунікаціями Ірану і прагнула утвердитися в нафтовій сфері [7, с. 268]. Таким чином, за допомогою обладнання та кваліфікованих фахівців з боку Німеччини, Ірану вдалося покращити науково-технічний потенціал.

Альфред Розенберг, глава департаменту закордонних справ Національної соціалістичної партії, розробив плани щодо німецької сфери впливу, що тягнеться на Балкани, Туреччину та Персію аж до кордонів Індії (12 травня 1934 р.). Ці ініціативи дійсно спонукали міністерство закордонних справ заново замислитись над активнішою політикою Німеччини щодо Персії. Після подолання первинного опору з боку економічних експертів з кінця 1934 р. уряд Німеччини вжив заходів щодо відновлення відносин з Персією, що завершилося важливою угодою, підписаною у березні 1935 р.

Центральне місце в пропаганді німецьких нацистів в Ірані зайняли теорії про загальне арійське походження німців та іранців. Після приходу до влади, нацисти включили до арійської раси японців, потім іранців і деякі інші народи [5, с. 23]. Ухвалений в 1936 р. декрет, визнавав іранців чистими арійцями. У 1935 р. в чималому ступені під впливом ідеологів «третього рейху», Реза Шах Пахлаві (1925–1941), тридцять четвертий шах Ірану, прийняв рішення про зміну офіційної назви країни, яка з тих пір стала іменуватися Іран (країна аріїв) [7, с. 268]. Для того щоб возвеличити роль Ірану як місця народження арійської раси, за рекомендацією німецької дипломатичної місії, назву держави «Персія» було офіційно змінено на «Іран», а піддані цієї держави стали іменуватися «іранцями» [5, с. 22].

Успіх нацистської пропаганди забезпечувався зверненням до релігійних почуттів іранських мусульман. Німецькі пропагандисти поширили серед іранців-шиїтів чутки, що нібито Гітлер є «Махді» –

прихованим дванадцятим імамом [5, с. 24], який повернувся знищувати євреїв та комуністів. Боротьба Гітлера була схожою з боротьбою пророка Мухаммеда проти євреїв, проводячи паралелі між розділами Корану про сутички пророка Мухаммеда з єврейськими племенами в Аравії з шийтськими іранськими бойовими діями щодо Великої Британії та Радянського Союзу. Така ситуація викликала занепокоєння в Реза Шах Пахлаві, який був проти, щоб Гітлера називали Месією [3, с. 1].

В другій половині 30-х р. в Ірані стали популярними антисемітські гасла німецьких нацистів. Занепокоєна влада, побоюючись єврейських погромів, почала боротися з антисемітськими настроями. Іранський уряд повідомив німців, що вважає іранських євреїв повністю асимільованими іранцями [3, с. 1].

Третій рейх приділяв велику увагу ідеологічній обробці громадської думки в Ірані. Зовнішньополітичний відділ нацистської партії, іноземний відділ міністерства пропаганди, абвер, міністерство закордонних справ розгорнули в цій країні активну пропагандистську діяльність. З 1939 року були створені бойскаутські загони за німецьким зразком, іранський уряд навіть відправляв своїх студентів навчатися до Німеччини [5, с. 23–27].

Успіхи фашистської пропаганди пояснювалися і тим, що до середини 1930-х рр. ідеологічні конкуренти нацистів в Ірані – комуністичні організації – були ліквідовані, а в 1938 р. відбувся судовий процес у «справі 53-х», який на кілька років припинив діяльність комуністів у цій країні. Нацистські пропагандисти також переконували іранців, що саме Німеччина призвана захистити державу від загрози з боку Радянського Союзу та Великобританії [5, с. 23].

С.М. Алієв відзначає, що в радянській і англійській політико-історичній літературі навмисно перебільшувалося значення зростання пронімецьких тенденцій. Зазначає, що твердження «гітлерівці перетворили Іран в антирадянський військовий плацдарм», яке міститься в «Історії Ірану», ніякими фактами не підтверджується. Німеччина часів А. Гітлера жодної військової бази або військового об'єкта в Ірані не мала. Він стверджує, що багато помилкових відомостей про керівництво Ірану, яке пов'язане з Німеччиною, до сих пір перекочують з однієї книги в іншу [4, с. 196].

Стосунки між Іраном та Німеччиною характеризувалися подвійністю та нестабільністю, через вплив з боку СРСР та Великобританії. Навесні 1938 р. Іран, під радянським тиском вжив антинімецькі заходи. А вже наприкінці 1938 року Персія була змушена шукати чергову домовленість

з Німеччиною. Затяжні переговори призвели до нової угоди (4 січня 1939 р.), і комерційні відносини негайно вдосконалилися [1, с. 513]. Реза Шах Пахлаві хотів зменшити торгівлю з Радянським Союзом. До 1940–41 рр. майже половина всього імпорту Ірану припадала на Німеччину [3, с. 1].

Оголошений іранським урядом нейтралітет вересні 1939 р. задовольняв плани нацистської Німеччини, так як залишалася можливість отримувати іранську сировину. Навряд чи можна стверджувати, що Іран в 1939–1940 рр. більше орієнтувався на Німеччину, хоча її успіхи на фронтах робили все більш ймовірним тісне зближення Ірану з Третім Рейхом [7, с. 277]. На думку іранських лідерів, загроза могла виходити або від Москви, або від Лондона. Хоча, за деякими відомостями, Гітлер розраховував створити під егідою Німеччини Арабську державу, до складу якого увійшла б багата нафтою іранська провінція Хузестан [7, с. 282].

Напад Німеччини на Радянський Союз 22 червня 1941 р. був з ентузіазмом прийнятий Персією, ймовірно як сила, яка зможе звільнити країну від Дамоклівського меча радянської навали [1, с. 513]. Іран, не відмовляючись від офіційно оголошеного нейтралітету, явно проявив схильність до вичікувальної тактики. Ця політика стала очевидною, коли Реза Шах Пахлаві не наважився виконати радянські вимоги про повне виведення німців з Ірану [4, с. 200].

В червні 1941 р. німецьке військове командування планувало підбурювати в країні антирадянські повстання, щоб зірвати або, в кращому випадку, припинити поставки до Радянського Союзу [1, с. 514].

Незважаючи на те, що шах відповів відмовою, лідери антигітлерівської коаліції як і раніше бачили в ньому пособника нацистів і в свою чергу зажадали від нього видалити з країни всіх німецьких підданих. Реза Шах Пахлаві і тут відповів відмовою, що призвело до подій 25 серпня 1941 р. коли в Іран вступили радянські і англійські війська, і німецькому впливу прийшов кінець. Іранський народ був змушений заплатити окупацією за пронимецькі симпатії свого лідера [6, с. 73].

Незважаючи на переваги економічних відносин з Німеччиною, Реза Шах Пахлаві вважав Німеччину занадто відданою своїй програмі розширення та ідеології на основі раси. Жодна сторона не мала на увазі найкращі умови для Ірану, а тільки досягнення своїх геополітичних цілей.

Список використаних джерел:

1. Bast O. Germany I. German-Persian diplomatic relations. URL: https://www.academia.edu/1460549/_GERMANY_I_German-Persian_diplomatic_relations_in_Yarshater_Ehsan_ed_.Encyclopaedia_Iranica_New_York_Bibliotheca_Persica_Press_2001_volume_X_fasc._5_pp._506-519
2. O'Sullivan A. German Covert Initiatives and British Intelligence in Persia (Iran), 1939–1945. – 2012. URL: https://www.academia.edu/24675794/German_Covert_Initiatives_and_British_Intelligence_in_Persia_Iran_1939-1945
3. Iran during World War II. URL: <https://www.ushmm.org/m/pdfs/Iran-During-World-War-II.pdf>
4. Алиев С. М. История Ирана. XX век. Рос. акад. наук. Ин-т востоковедения. – М.: Ин-т востоковедения РАН: Крафт, 2004. – 648 с.
5. Оришев А. Б. Тайные миссии абвера и СД в Иране: из секретных досье разведки. – М.: Московский институт юриспруденции, 2006. – 160 с.
6. Оришев А. Б. Нацистская Германия и Иран: к вопросу о научно-техническом сотрудничестве // Современные наукоемкие технологии. – 2007. – № 8. – С. 72–73.
7. СССР и страны Востока накануне и в годы Второй Мировой войны. Отв. редактор В. В. Наумкин. – М., 2010. – 460 с.